

Po stopách minulosti a súčasnosti Banskej Štiavnice

Výstava na Bratislavskom hrade

Vo výstavných priestoroch Národnej rady SR Bratislavského hradu sa 3. februára uskutočnila vernisáž výstavy **Banská Štiavnica – mesto svetového dedičstva** za účasti podpredsedu NR SR Miroslava Číža a viacerých poslancov parlamentu. Na slávnostnom otvorení výstavy bola prítomná aj delegácia Mestského úradu B. Štiavnica na čele s primátorom mesta Mgr. Pavlom Balžankom a zástupcovia Slovenského banského múzea i Štátneho ústredného banského archívu. Výstava bola pôvodne vytvorená pri príležitosti 15. výročia zápisu mesta do Zoznamu svetového dedičstva a 1. výročia zápisu starých banských máp a plánov Hlavného komorského banského úradu na Listinu svetového dokumentárneho dedičstva Pamät sveta. Výstava bola vlni reštaurovaná aj v Slovenskom inštitúte v Budapešti a v Lesníckom múzeu v Šoproni. Na výstave dominovala jedinečná banícka história, ale aj snahy o jej zachovanie.

Určujúcim faktorom dejinného vývoja Banskej Štiavnice bolo baníctvo, ťažba a spracovanie zlata a striebra. Vyspelé banské a mestské právo, z obdobia okolo roku 1238, sa stalo vzorom aj pre ostatné banské mestá na Slovensku. V banskoštiavnickom rudnom revíri uzerli svetlo sveta mnohé technické vynálezy, vznikol jedinečný vodohospodársky systém okolo 100 veľkých i malých vodných nádrží a rozvíjalo sa banícke školstvo. Už v roku 1735 bola na Piargu (dnešné Štiavnické Bane) založená prvá Banícka škola a neskôr, dekrétom Márie Terézie v roku 1762 prvá vysoká škola technického charakteru na svete, slávna Banská akadémia. V meste pôsobili významné osobnosti, návštevami ho

pocitli mnohí cestovatelia, ale aj členovia panovníckeho rodu Habsburgovcov. Avšak po vyťažení ložísk drahých kovov, približne od polovice 19. storočia, začalo mesto upadať. Rok 1993 bol koncom vyše 2000-ročnej slávnej histórie banskoštiavnického baníctva. Preto sa mestská samospráva rozhodla dosiahnuť obnovu a záchranu mesta cestou medzinárodného uznania so zdôraznením histórie mesta – jeho kultúrneho a prírodného dedičstva.

Výstavu si so záujmom pozrela aj poslankyňa NR SR Katarína Tóthová (foto: L. Krno)

Výsledkom týchto snáh bol zápis Banskej Štiavnice do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO dňa 11. decembra 1993 v kolumbijskej Cartagene. V roku 2007 sa dosiahol ďalší úspech v medzinárodnom uznaní, keď boli banské mapy a plány Hlavného komorského banského úradu zapísané na Listinu dokumentárneho dedičstva UNESCO – Pamät sveta (Memory of the World).

Stopy dávnej minulosti

Na sklonku minulého roka obohatil slovenský knižný trh už 5. zväzok knižného cyklu Pavla Dvořáka **Stopy dávnej minulosti**. Známý slovenský historik, no predovšetkým publicista a scenárista historických populárno-náučných televíznych dokumentov, sa v piatom zväzku tohto jedinečného cyklu sústredil na obdobie rokov 1000 až 1301, ktoré sú v našom stredoeurópskom priestore charakteristické nástupom vlády uhorských kráľov a súčasnej existencie Nitrianskeho kniežatstva (do r. 1110) až po zánik tzv. druhého kráľovstva v roku 1301, keď sa skončila vláda Arpádovcov.

Tak, ako sme u Dvořáka už zvyknúť, aj v tomto zväzku svojho diela nezostal nič dlhý svojej povesti vzdeleného historika, ale aj skúseného publicistu, schopného drobné historické fragmenty posudzovať v dejinných súvislostiach spoločenského vývoja, čo priam neopakovateľným spôsobom rozjasňuje všetky skutočnosti, ktoré sa na prvý pohľad zdajú zahmlené práve jednostranným historickým poznaním. Pavlovi Dvořákovi pri zostavovaní tohto diela však neposlúžilo len intenzívne štúdium historických prameňov, ale aj systematické zbieranie a analyzovanie archeolo-

gických nálezov, ktoré v mnohom potvrdzujú, alebo vyvracajú, predbežné hypotézy, opierajúce sa len o archívne, pritom mnohokrát neverifikované pramene. Takým je aj prvá časť tohto zväzku, začínajúca sa na banskoštiavnickom Glanzenbergu (Ligotavá hora – 793 m n. m.). Ide o vrch, vyčnievajúci priamo v srdci

Pavel Dvořák na slávnostnej prezentácii svojej najnovšej knihy v SBM (foto: L. Lužina)

Banskej Štiavnice, kde na povrch vyúsťovala jedna z najbohatších zlatostrieborných rúd – žila Špitale, ale aj žila Bieber. Práve na týchto miestach, v nadmorskej výške takmer 800 metrov, sa pred tisícročím, ale možno i skôr, začala povrchovou ťažbou drahých kovov písať aj jedinečná história Banskej Štiavnice.

Výstava prezentuje dokumenty a znaky mesta svetového dedičstva, farebné fotografie obnovených objektov a expozícií múzea, ocenenia, ktoré mesto v minulosti získalo v zahraničí, ako aj dokumenty, svedčiace o spolupráci s partnerskými mestami. Medzi exponátmi nechýbajú ani ocenenia (tzv. Zelené Oscary), ktoré Banská Štiavnica získala vo finálových kolách celosvetovej súťaže Národy v rozkvetu v Spojených arabských emirátoch,

japonskom Hammamatsu, americkom Washingtone, alebo čínskej Šen Žen, ale aj najnovšie ocenenie z vlaňajšieho roka, ktorým je Cena ministerstva kultúry v kategórii Kultúrna pamiatka roka, ktorá bola udelená mestu Banská Štiavnica za komplexnú pamiatkovú obnovu národnej kultúrnej pamiatky – centrum mesta Banská Štiavnica. Ďalej sú to dokumenty viažuce sa k unikátnej banskej vede a technike a k jedinečným technickým pamiatkam regiónu. Ďalšia časť výstavy priniesla komplexný pohľad na jedinečný vodohospodársky systém, ale návštevníkom priblížila zároveň aj banskoštiavnické podzemie s kolekciou minerálov. Záverečná časť expozície patri-

la banským mapám a plánom Hlavného komorského banského úradu z majetku Štátneho ústredného banského archívu. Po úspešnom predstavení týchto skvelých a jedinečných exponátov vo výstavných priestoroch Národnej rady, poputuje táto výstava aj do partnerských miest Banskej Štiavnice, no a záujem o ňu už prejavilo aj Múzeum baníctva v poľskom meste Bochnie.

A práve tu, na vrchu Glanzenberg, už takmer 30 rokov vedie systematický archeologický výskum popredný slovenský archeológ PhDr. Jozef Labuda, CSc. (v súčasnosti i riaditeľ Slovenského banského múzea), ktorého archeologické vykopávky a nálezy významnou mierou poslúžili aj Pavlovi Dvořákovi pri písaní tejto knihy a vytváraní mozaiky našej histórie.

Kedy sa začala v Banskej Štiavnici ťažba zlata a striebra? Kedy tam prišli prví baníci? Čo tam bolo predtým? Žili tam len pastieri, keďže kopcovitý terén a nadmorská výška mesta neboli práve najpriaznivejšie na obrábanie pôdy? Podobné otázky si kladú mnohí historici i archeológovia, ale nepochybne aj obyvatelia mesta, ktorí by o svojich dejinách určite radi vedeli čo najviac. A práve archeologický výskum s najväčšou pravdepodobnosťou dokladuje fakt, že Banská Štiavnica mala počas prvého tisícročia nášho letopočtu len „pôvodnú podobu nehostinného terénu“ (P. Dvořák). Dokladom toho sú práve archeologické nálezy z tohto obdobia, no paradoxne – nálezy chýbajúce. Až Kyjevský letopis z 12. storočia, kde sa spomína uhorské striebro, vyvezené na Kyjevskú Rus koncom 10. storočia, dáva tušiť, že uhorské striebro pochádzalo s najväčšou pravdepodobnosťou z Banskej Štiavnice, a že teda Banská Štiavnica musela byť už vtedy významnou baníckou osadou. Jej význam a vplyv sa však začal rozširovať až v novej ére Uhorského kráľovstva, keď pravdepodobne aj mince prvého

uhorského kráľa Štefana boli vyrazené z banskoštiavnického striebra. Ako to však v tejto knihe tvrdí Pavel Dvořák, z banskoštiavnického striebra boli vyrobené „nielen mince Štefana, ale aj mince nitrianskych kniežat (vojvodov), ktorí boli viac ako 100 rokov dôstojnými partnermi uhorských panovníkov, ale nezriedka aj ich súpermi“. Dôvodom k takémuto záveru je najmä fakt, že po smrti Belu I. v roku 1063, keď sa vlády v Uhorsku ujal kráľ Šalamún, „patril do Nitrianskeho kniežatstva i revír Banskej Štiavnice, pričom vtedajší panovníci v Nitrianskom kniežatstve, vojvodovia Gejza a Ladislav nemali len vlastné vojsko, ale razili aj vlastné mince, hodnotnejšie ako mince kráľa“ (P. Dvořák). A keďže Banská Štiavnica patrila do pôsobnosti Nitrianskeho kniežatstva, tak nepochybne kov na razbu týchto mincí pochádzal práve odtiaľ.

Ide, samozrejme, o veľmi dôležitý fakt aj z hľadiska posudzovania národnej a štátnej svojbytnosti Slovákov, pretože jednoznačne vyvracia akékoľvek iredentistické snahy o spochybňovanie nároku Slovákov na svoje vlastné územie. Dvořákovu dielo tak dostáva aj dôležitý slovenský i slovanský politický rozmer. 300-ročné Dvořákovu „putovanie“ touto historickou etapou postavenia Slovákov v Uhorskom kráľovstve je však naplnené aj ďalšími zaujímavými faktami, ku ktorých poznaniu dospel práve skúmaním histórie v jej súvislostiach. Ide všetko o fakty a udalosti, ktoré sú rámcované obdobím založenia Uhorského štátu kráľom Štefanom v r. 1000 a panovaním kráľov Belu I., Belu II., Belu III., Ondreja II., jeho syna Belu IV. (známeho aj udeľovaním výsad slobodných kráľovských miest) až po kráľa Ondreja III., ktorého smrťou v r. 1301 arpadovský rod vymrel po meči. Celou knihou sa prelínajú rôzne fragmenty histórie. Je to, napríklad, rozporuplný význam notára kráľa Belu (pravdepodobne Belu IV.) a jeho kroniky (Anonymova kronika), ktorá je vlastne najstarším spracovaním uhorských dejín. Je to aj legenda o svätej Alžbete a jej zárakoch, ale aj pravda o jej živote, ako dcéry uhorského kráľa Ondreja II. Sú to však aj historické fakty doložené archeologickými nálezmi z obdobia príchodu Kumánov na naše územie, ale aj historické skutočnosti z následného vpádu Tatárov na naše územie v r. 1241 a pustošenie celej krajiny.

Pavel Dvořák vo svojej knihe „dávno minulé stopy“ zachytáva i v Levoči a v oblasti ďalších spišských miest, ale aj v Moldavskej jaskyni smrti, kde boli objavené mnohé významné archeologické nálezy. Stopy dávnej minulosti nachádzame aj na Bratislavskom hrade, v Jasovskom kláštore a na ďalších miestach, ktoré doteraz vydali väčšie či menšie svedectvá o dejinách Slovenska v Uhorskom kráľovstve práve v prvých troch storočiach druhého tisícročia. Pavel Dvořák túto historickú epochu faktograficky obohacuje aj o rodostromy uhorských kráľov – Gejzu II., Belu III. i Belu IV. (Belu IV. bol vnukom Belu III. a synom Ondreja II.). Dvořákovu knihu, plnú historických faktov, fotodokumentov a ilustrácií sa tak stáva ďalším cenným príspevkom k poznávaniu histórie Slovenska a Slovákov. Chronologicky nadväzuje na predchádzajúce 4 zväzky knižného cyklu Stopy dávnej minulosti, ktoré mapovali dejiny Slovenska v praveku, staroveku i v prvom tisícročí, a ktorých ďalší diel bude hľadať „stopy“ existencie Slovenska v treťom kráľovstve, teda v období nástupu panovníka Karola Róberta (r. 1301) a vlády rodu Anjujovcov.

Mgr. Ľuboš Krno, Slovenské banské múzeum

Slovenské banské múzeum pre Envirofilm

K sprievodným podujatiam Envirofilmu sa Slovenské banské múzeum pripája prezentáciou pre žiakov základných škôl o ochrane prírody so zameraním na chránené minerály v dňoch 11. a 12. mája 2010. Účelom podujatia je zvýšiť záujem o prírodu medzi najmladšou generáciou, vysvetliť význam ochrany prírody tak živej, ako aj neživej. Príroda tvorí jeden celok a pokiaľ chceme dobre porozumieť životu na Zemi, musíme sa oboznámiť aj s anorganickou prírodou, s ktorou je existencia živočíšnych a rastlinných druhov neodmysliteľne spätá. Žiaci sa dozvedia niečo o rozdelení ochrany prírody na územnú a druhovú a zistia, že chránené sú nielen zvieratá a rastliny, ale aj niektoré minerály. Vysvetlíme im pojmy ako minerál, hornina, kryštál, drúza a i., základné typy vzniku minerálov a hornín a kritériá ich členenia do prírodovedného systému. Zoznámia sa s minerálmi, ktoré sú typovými minerálmi slovenských lokalít, ako aj nerasty, ktoré si ochranu zasluhujú svojou vzácnosťou alebo kvalitatívne hodnotnými ukážkami. Minerálne drúzy, kryštálové jedince, sú vzácnymi a jedinečnými prejavmi prírody, ktoré po prípadnom znehodnotení nie je možné nahradiť. Prezentácia sa uskutoční vo výstavných priestoroch oddelenia geológie SBM, v budove Bergergericht, a je zamieraná najmä na výskyt raritných a chránených druhov minerálov v danom regióne (na území Štiavnického stratovulkánu). Vysvetlená bude tvorba a charakteristika rudných žíl, ktoré v oblasti Banskej Štiavnice mali nielen mimoriadny ekonomický význam, ale boli aj zdrojom krásnych drúzových ukážok minerálov rudných žíl. Z Banskej Štiavnice pochádzajú krásne ukážky galenitu, sfaleritu, chalkopyritu, striebra, akantitu, barytu, kalcitu, rodochrozitu, kremeňa, sadrovca a mnohých ďalších. Za jeden zo symbolov Banskej Štiavnice možno pokladať žezlový (holub-

níkový kremeň), ktorý je v oblasti relatívne hojný a tunajšie ukážky patria k najlepším vo svetovom meradle. Mnohé z minerálov banskoštiavnických baní po zastavení ťažby sa stali dnes už takmer nedostupnými. To sa týka, samozrejme, aj iných historických banských prevádzok a minerálov, ktoré nimi boli odkrývané a, žiaľ, častokrát nenávratne likvidované.

Kremeň (foto: L. Lužina)

V rámci prezentácie bude vyzdvihnutá úloha prírodovedne zameraných zbierok na ochrane neživej prírody (ako sú na Slovensku napr. SBM Banská Štiavnica, Slovenské národné múzeum Bratislava a Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš).

Textovú časť a ideový zámér pripravil Mgr. Peter Jancsy, grafickú stránku pripravila Mgr. Emília Švecová. Nádherné fotografie minerálov sú dielom Ing. Lubomíra Lužinu. Premietanie obrázkov a horenené slovo doplní aj menšia výstavná prezentácia.

Autori vyjadrujú nádej, že napomôžu k zvýšeniu ochranárskeho citenia mládeže aj v tejto menej propagovanej oblasti.

Mgr. Peter Jancsy, Slovenské banské múzeum

Rôznorodosť prírody vo výtvarnej tvorbe

SBM – Galéria J. Kollára tento rok pripravili v rámci Envirofilmu náučno-zábavný program s názvom

J. Kollár Rozkvitnutý strom, r. 1955 (foto: L. Lužina)

Rôznorodosť prírody v dielach Jozefa Kollára. Uskutoční sa v priestoroch Galérie J. Kollára v Banskej Štiavnici v dňoch 13. – 14. mája. Je určený pre deti základných škôl vo veku 10 – 11 rokov. Úvodom programu je prehliadka diel J. Kollára s prírodnou tematikou, na ktorej sa deti zábavnou formou dozvedia o premenách prírody, o drevinách a bylinách a tiež zaujímavosti o jednotlivých druhoch kvetov. V ďalšej časti čaká deti film s environmentálnou tematikou zameranou na flóru a tiež možnosť vyskúšať si svoj výtvarný prejav priamo v priestoroch galérie na tému Môj obľúbený kvet. Program sa uskutoční interaktívnou formou. Cieľom je zábavnou formou priblížiť krásu prírody, jej rozmanitosť a ilustrovať ju dielami národného umelca, štiavnického rodáka, Jozefa Kollára, pre ktorého bola práve príroda tou najväčšou inšpiráciou. Súčasťou programu je prehliadka súťažných prác výstavy *My sa nevieme sťažovať nahlas*, ktorá sa tohto roku nesie v znamení Medzinárodného roka biodiverzity.

Mgr. Bernadeta Kubová, Galéria J. Kollára